

13 ביולי 2020

לכבוד
ח"כ רם שפע
יו"ר ועדת החינוך, התרבות והספורט
הכנסת, ירושלים

שלום רב,

הנדון: נייר עמדה בנושא "הצורך בחינוך אזרחי-פוליטי לערכים דמוקרטיים"

לקראת הדיון הקבוע בוועדת החינוך ליום רביעי 15.7 בנושא "העלמה והשתקה של
הסכסוך הישראלי-פלסטיני בספרי הלימוד הישראליים"

לקראת הדיון בוועדת החינוך ביום רביעי 15.7 בשעה 9:30 בנושא "העלמה והשתקה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בספרי הלימוד הישראליים", רצ"ב נייר בנושא "הצורך בחינוך אזרחי-פוליטי לערכים דמוקרטיים".

נייר העמדה מטעם מחלקת החינוך של האגודה לזכויות האזרח, העוסקת שנים רבות בנושא של חינוך לדמוקרטיה, לזכויות אדם ונגד גזענות.

בכבוד רב,
ד"ר סולי ורד
מחלקת חינוך
האגודה לזכויות האזרח

על הצורך בחינוך אזרחי-פוליטי לערכים דמוקרטיים

1. **חברה דמוקרטית, שבה אזרחים פעילים המחויבים לערכים של זכויות אדם, פלורליזם וסובלנות, אינה צומחת יש מאין, ולמערכת החינוך תפקיד חיוני ביצירתה.** בהקשרים אלה, החינוך יכול וצריך לשמש כלי חינוכי פוליטי-חברתי ראשון במעלה להבטחת יציבותה של הדמוקרטיה, וזאת באמצעות חשיפת התלמידים לדעות מגוונות, הקניית כישורים לצריכה מושכלת של מידע וניתוחו באופן ביקורתי, טיפוח רגישות מוסרית וחשיבה עצמאית, ופיתוח יכולתם להתמודד באופן מכבד וסובלני עם עמדות ונרטיבים שונים. באמצעות כל אלה, יוכלו בוגרי מערכת החינוך - אזרחי המדינה לעתיד - לנקוט עמדה בעניינים פוליטיים וחברתיים המשפיעים על מציאות חייהם ולפעול לשינוי חברתי חיובי.
2. **חינוך ממשי לדמוקרטיה ולתודעה פוליטית מחייב עיסוק בבתי הספר בנושאים אקטואליים ובסוגיות חברתיות ופוליטיות משמעותיות בחברה הישראלית.** חשיפת התלמידים למורכבותה של המציאות, לנושאים הקשים והרגישים שמעסיקים את החברה בישראל, לקבוצות השונות המרכיבות אותה ולמחלוקות ביניהן, היא חלק חיוני בחינוך לדמוקרטיה, להשתתפות פוליטית ולמעורבות אזרחית. לצד אלה, הקניית מיומנויות להתמודדות עם דילמות מוסריות וסוגיות במחלוקת, כמו גם כלים לפיתוח השקפה עצמאית וביקורתית, להבעת עמדות ולדיאלוג עם בעלי דעות שונות, הם בסיס הכרחי לחיים בחברה דמוקרטית. תפיסה פדגוגית זו מעוגנת בהמלצות דו"ח קרמניצר (1996), לפיו "לא ניתן לחנך חינוך ממשי לאזרחות ללא עיסוק אינטנסיבי שוטף באקטואלי ובשנוי במחלוקת".
3. **בישראל, כידוע, אין כמעט שאלה אחת על סדר היום הציבורי שלא נמצאת במחלוקת.** סוגיות חברתיות, דתיות ולאומיות רבות נותרות במערכת החינוך "מחוץ לתחום", ובראשן, הסכסוך הישראלי-פלסטיני הטעון מבחינה אידיאולוגית, פוליטית ורגשית. נראה כי משרד החינוך נמנע במכוון מלימוד הסכסוך בצורה שתואמת את מציאותו המורכבת, ומבקש לשמור על א-פוליטיות, לכאורה, בהקשרים אלה. ברם, **הימנעותה של מערכת החינוך מדיון בשורשי הסכסוך והתעלמותה משאלות הנוגעות למציאות החיים בסכסוך סוללות הלכה למעשה את הדרך להתחזקות תפיסות התנומכות בהמשכו, מנציחות בורות ומשמרות תחושות של ניכור, איבה ופחד.** יתרה מזו, עיקור מציאות הסכסוך ממורכבותו מצר את תודעתם של התלמידים ביחס לקיומו וזהותו של האחר, מונע פיתוח גישה אמפטית ודיאלוגית המאפשרת תהליך של רחישת כבוד לצד השני והבנת תחושת הצדק שלו, ותורם להגדלת חוסר האמון, אי-ההבנה והאיבה בין הצדדים.
4. **אנו סבורים שבמיוחד לנוכח מרכזיותו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני והשפעתו המעצבת על החברה בישראל, על הפלסטינים ועל האזור כולו, יש הכרח לעסוק בו במערכת החינוך באופן שיטתי ויסודי.** במסגרת לימודי אזרחות, היסטוריה, גיאוגרפיה, ספרות ושיעורי חינוך יש לעלות לדיון חינוכי נושאים הקשורים במציאות הסכסוך, בעבר ובהווה, ביניהם גם כאלו המעוררים מחלוקת פוליטית ואידיאולוגית עזה. בין היתר, נרטיבים של הסכסוך, אירועים מרכזיים ועובדות היסטוריות בתולדותיו, מציאות החיים תחת כיבוש, ההתנחלויות, התהוותן של שתי מערכות חוק נפרדות בשטחים הכבושים, הדין הבינלאומי ואמנות בנושאי זכויות אדם ומשפט הומניטרי בינלאומי, כמו גם דיון במחירים שגובה הסכסוך משתי החברות, בתהליכי שלום, בפתרונות אפשריים ועוד. לימוד

תולדות הסכסוך ועיסוק באירועים אקטואליים הקשורים בו יכולים להוות הזדמנות טובה לקיום דיונים חינוכיים משמעותיים עם תלמידים ובני נוער בישראל על יחסי יהודים-ערבים, דמוקרטיה וזכויות אדם – דיונים הדורשים הכרות עם מידע מגוון, התבוננות רפלקטיבית במציאות הסכסוך הקשה, הבנת מורכבותן של סוגיות מרכזיות בחברה ובפוליטיקה בישראל, ונקיטת עמדות מושכלות בדילמות מוסריות ופוליטיות שונות.

5. לתפיסתנו, ההימנעות המובנית בשיח החינוכי הרשמי מעיסוק בסכסוך הישראלי-פלסטיני מהווה אך סימפטום לתשתית חינוכית-אזרחית חלשה שמסכנת את כוחה של הדמוקרטיה הישראלית. עיסוק אתי וביקורתי בשאלות פוליטיות וחברתיות הנוגעות למציאות הסכסוך אינו בבחינת משימה חינוכית העומדת בפני עצמה, כי אם חלק בלתי נפרד מתפיסה רחבה של החינוך – ככלי לפיתוח החשיבה האוטונומית של התלמידים ומיומנותיהם הרפלקטיביות, לקידום אוריינות פוליטית ומעורבות אזרחית כממדים חיוניים לקיומה של חברה דמוקרטית, ולהקניית תפיסות של פייסנות, שותפות, שוויון וצדק חברתי.

6. במדינה דמוקרטית, בתי הספר צריכים לחנך להכרה בערכים של שוויון וחירות, לפלורליזם, לסובלנות ולחשיבה ביקורתית, כדי להוציא מתוכם בוגרים אכפתיים, חושבים, המחויבים לזכויות אדם ולדמוקרטיה. למעשה, תפקידם של ערכים אלה הוא להעניק לבני הדור הצעיר תשתית חינוכית אזרחית-דמוקרטית חזקה דיה, שתשמש מגן מפני קיצוניות, אינדוקטרינציה ותפיסה חד-ממדית של המציאות. חולשתה של תשתית זו, אפוא, עלולה להעמיק את דריסת רגלן של מגמות אנטי-דמוקרטיות וגזעניות בחברה. חשש זה אושש לא רק על ידי ממצאיהם של סקרי עמדות בני נוער שהתפרסמו בשנים האחרונות, אלא בא לידי ביטוי ממשי בגילויי אלימות וגזענות בישראל המתרחשים חדשות לבקרים.

7. בכדי שמערכת החינוך תוכל לייצר בוגרים חושבים, מעורבים ומחויבים לערכים דמוקרטיים, היא צריכה לחנך לסובלנות, לנכונות לדיאלוג עם מי שמבטאים עמדות שונות, לפלורליזם, לחשיבה ביקורתית, להכרה בערכים של שוויון וחירות ועוד. לשם כך, מעבר לשיח על תוכן החינוך (בין אם מדובר בסכסוך הישראלי-פלסטיני או בתוכן אחר), נחוץ שינוי מהותי רחב היקף בכלל המערכת שישים דגש על הממד הערכי-מוסרי בהוראה. יש להרחיב את הטמעת הערכים הדמוקרטיים בכלל מקצועות הלימוד ובהוויה הבית ספרית היומיומית, ולהכניס לתכנים החינוכיים עיסוק בסוגיות אזרחיות, חברתיות ופוליטיות מורכבות, חינוך לחיים משותפים, לצדק חברתי, לזכויות אדם ונגד גזענות. כל אלה מרכיבים החסרים מאוד במערכת החינוך בישראל.

8. מורות ומורים הם המרכיב המרכזי בחינוך אזרחי-פוליטי לערכי דמוקרטיה. חינוך זה צריך לשאוף לחשיפת התלמידים למגוון של ידע, עמדות ודעות, גם כאלו המנוגדים לנרטיב ההגמוני, כדי שיוכלו לפתח תפיסת עולם והשקפה משל עצמם מתוך תחושת אחריות ומעורבות בנעשה בחברה ובמדינה. במרכז תהליך חינוכי זה עומדים מורים ומורות בעלי מודעות חברתית ופוליטית רחבה, במיוחד בנוגע לתפקידם בחינוך לערכי דמוקרטיה, שיש להם הכלים לניהול דיונים בסוגיות רגישות פוליטית ושנויות

במחלוקת וגישות פדגוגיות מתאימות להתמודדות עם התנהגויות אנטי דמוקרטיות וגזעניות, ושנהנים מגיבוי, תמיכה ועידוד המערכת בעשייה חינוכית מסוג זה.

9. הניסיון שלנו באגודה לזכויות האזרח בהכשרת מורים מלמד שלמרות ההצהרות בדבר חשיבות החינוך לערכים ועיסוק באקטואליה, מורים רבים מעדיפים להימנע מעיסוק בקונפליקטים ונושאים נפיצים, כאלו שיש להם נגיעה (ישירה או עקיפה) לסכסוך ואחרים. קשיים, חששות ולחצים מערכתיים וחברתיים, גלויים וסמויים, דוחפים אותם להסתפק בהעברת חומר הלימוד והכנה לבחינות. גם תהליך ההכשרה שעברו לא נתן להם מספיק כלים לעיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת, שכן הכשרת המורים שמתבצעת בסמינרים ובמוסדות להשכלה גבוהה שמה במרכז את ההכשרה להוראת מקצועות הלימוד בלבד. יתרה מזו, גם המורים שמלמדים כיום במערכת לא מקבלים מספיק הכשרה לחינוך אזרחי-ביקורתי וליווי מקצועי לניהול דיונים חינוכיים בסוגיות טעונות רגשית ופוליטית.

10. בכדי לעודד מורים לעסוק באקטואליה ובחינוך לערכי דמוקרטיה וזכויות אדם, אנו ממליצים לפעול ליישום של תוכנית הכשרה מקצועית מתאימה לפרחי הוראה ולכלל המורים במערכת החינוך. נשמח להעמיד לרשות יחידות משרד החינוך השונות את ניסיונו רב השנים בתחום זה.